CZU: 737.1(498)″18″ https://doi.org/10.59295/lrr2024.10

Despre numele de monede din catastihul negustorului Petru Stoian Stenești

Costin CROITORU
MUZEUL BRĂILEI „CAROL I”;
INSTITUTUL DE STUDII AVANSATE PENTRU CULTURA ȘI CIVILIZAȚIA LEVANTULUI
0000-0002-4732-2301

Andreea PANAIT
MUZEUL NAȚIONAL AL AGRICULTURII DIN SLOBOZIA

About the names of coins from the Account Register of merchant Petru Stoian Stenești. The Account Register of the merchant Petru Stoian Stenești, which is the basis of the following lines, has already been edited, in an article, together with some general considerations relative to its form and content. Without depriving the reader of this essential information for understanding the general context of the era, respectively the register of commercial concerns of the Stoian merchant, in the following lines we will focus our attention especially on the names of the coins. As is known, the lack of an own national monetary system until the second half of the 19th century (1867) not only allowed, but even encouraged the circulation in the Romanian space of an extremely varied palette of denominations that supported (or hindered!) economic relations. We try, through the present analysis, to nuance some of these issues for the coins attested in the text of the document.

Keywords: 19th century, trade relations, coin names.

Preambul

Materialul documentar care stă la baza rândurilor următoare a fost editat în cadrul unui articol, împreună cu câteva considerații generale relative la forma și conținutul său[1]. Fără a priva cititorul de aceste informații esențiale pentru înțelegerea contextului general al epocii, respectiv a registrului preocupărilor comerciale ale negustorului Stoian, ne vom concentra, în rândurile următoare, atenția îndeosebi asupra denumirilor de monede. Cum se știe, lipsa unui sistem monetar național propriu până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1867) nu doar că a permis, ba chiar a încurajat vehicularea în spațiul românesc a unei palete extrem de variate de nominaluri care au susținut (sau îngreunat!) relațiile economice. Spre deosebire de *monedele reale* ce aveau rolul de mijloace de schimb și acumulare, *monedele de cont* reprezentau unități de măsură / echivalare a valorii bunurilor și serviciilor. Într-un spațiu definit prin diversitatea sistemelor numismatice utilizate, monedele de cont

[1] Andreea Panait. Catastiful negustorului Stoian. În: *Museum. Studii și comunicări*. 2022. Nr. XIX, pp. 21-30.

aveau menirea să faciliteze circulația unor astfel de specii monetare chiar și în zone depărtate de locul de batere. Mecanismele de utilizare a monedelor de cont în spaţiul românesc, înainte de adoptarea și generalizarea „leului de calcul" nu sunt ușor de surprins. Încercăm, prin analiza de față, să nuanțăm o parte dintre aceste chestiuni pentru monedele atestate în textul documentului.

Documentul

Deținătorul manuscrisului (număr de inventar F.S. 4371) este Muzeul Național al Agriculturii din Slobozia și face parte din fondul documentar dobândit în urma unei donații mai ample, conexe Fermei Model de Semințe de Legume și Flori, de la Perieți, datorate Ileanei Stoianovici – fiica lui Ion Stoianovici, descendentă a negustorului Stoian, cel care l-a întocmit. Se prezintă sub formă de Caiet (având lungimea de 28 centimetri, lățimea de 22 centimetri și lățimea de 3,5 centimetri) care are 83 de pagini – din care 43 conțin înscris de tip manuscris în limbile română și bulgară cu alfabet chirilic –, legate în coperți din piele și „încuietori" cu șireturi din același material. Coperta unu prezintă o inimă din hârtie, lipită, pe care apar însemnări, iar coperta doi prezintă un „buzunar" de tip plic. Ne aflăm în fața unui *Catastif* cu un conținut eterogen, dar preponderent de natură contabilă: facturi, chitanțe, notițe de tip jurnal relative la deplasările în scopuri negustorești, corespondență cu reprezentanții din diverse puncte comerciale, copii ale unor zapise de închiriere a proprietăților, nomenclatoare de nume ale unor chiriași sau liste ale prăvăliilor care au făcut obiectul donației către ctitoria eclesiastică din București[2]. Exceptând însemnările matematice, documentul mai conține o previziune astrologică pentru cei născuți în zodia Săgetător. Toate aceste documente se încadrează din punct de vedere cronologic în intervalul cuprins între anii 1824-1844, așadar, referințele noastre vor viza în special partea secundă a primei jumătăți a veacului al XIX-lea.

Autorul

Consemnam mai sus „filiera" prin care *Catastiful* a ajuns în colecțiile Muzeului Național al Agriculturii, reiterând o parte a genealogiei negustorului Stoian. Chir Petru/Petre Stoian Stenești a fost un membru activ al breslei băcanilor din Țara Românească. Potrivit documentelor care ne-au parvenit, a fost activ în relațiile comerciale anterior anului 1818, dar cotizația breslei o va achita între anii 1838-1840. Altfel, proprietățile numeroase pe care le deținea în București au fost închiriate în intervalul 1834-1844. A ridicat în capitală o biserică de zid, pe Ulița Târgoviștei, înzestrată cu turn de poartă cu ceas și chilii speciale pentru negustori, din a căror chirie urma a se întreține (actul de confirmare a donației este emis la 15 octombrie 1840).

[2] Pentru ctitoria Bisericii „Sf. Voievozi" din București, ulița Târgoviștei, vezi Idem. Document inedit din colecția Muzeului Național al Agriculturii. În: *Arhivele Olteniei*. 2019. Nr. 33, pp. 361-368.

Numele de monede

La o primă evaluare *Catastiful* negustorului Stoian conține opt referințe la denumiri de monede: *diriclii, dodecari, groși, icosari, lei, parale, ruble, taleri*[3], dar, la o lectură atentă, repertoriul numismatic poate fi completat și cu *funduci*, respectiv *mărieși*. Fie doar și din această enumerare, putem conchide că ne aflăm, deopotrivă, în fața unor monede reale și a unor monede de cont. *Nota bene:* „facturile" păstrate în *Catastif* – de fapt, însemnări laconice cu privire la cheltuielile efectuate, de exemplu, în ceea ce privește unele „târguieli din Țarigrad" – conțin marginal totaluri exprimate deopotrivă în lei și parale. Tot despre monedă de cont *versus* monedă reală este vorba și în contextul cârciumii și prăvăliei „ce le am pe locul Sfintei biserici la Ulița Târgoviște", închiriate pe trei ani de la leatul 1834 până la leatul 1837, fiind „pe an, chiria, lei 725 şi mi-am primit chiria de aicea înainte pe un an şi jumătate taleri 1087:20". Moneda reală este talerul, după cum reiese și din altă închiriere a unei prăvălii (26 octombrie 1834): „cu chiria pe un an drept taleri 200 şi am primit chiria înainte pe șase luni adică până la Sfântul Gheorghe taleri 100". Altă chirie, pertractată la 29 ianuarie 1844, în favoarea lui Chir Dumitru Tutungiul, este evaluată la 800 de lei pe an, din care „am primit acum înainte arvuna lei 8 icusari noi". Paritatea dintre moneda reală și cea de calcul este exprimată într-un zapis din 31 ianuarie 1844, în care, pentru o chirie evaluată la 650 lei, s-a achitat avansul de „4 icusari noi câte lei 12:30, lei 51", urmând „să-mi primesc şi cusurul lei 599 înainte de Sfântul Gheorghe cu o lună". Alte piese numismatice sunt evaluate în *groși*, precum o arată zapisul de închiriere a unei prăvălii către Chir Atanasachi, la 1 februarie 1944, pentru care „am primit 2 icusari şi un fandac - groşi – 49:21 şi la Sfântul Gheorghe să-i dau zapis pe un an şi să-mi primesc şi cusurul". Două zile mai târziu, un document similar, vorbește despre o închiriere pentru 650 lei pe an, din care s-a plătit „înainte arvuna 5 ruble [=] groși 55".

În altă ordine de idei, avem atestate denumiri grecești (*dodecari, icosari*), poloneze (*groși*), rusești (*ruble*), turcești (*direclii, funduci, parale*), care nominalizează monede emise de varii entități statale, specifice „haosului monetar" din spațiul românesc, dar cu putere circulatorie în zonele pe care interesele comerciale ale negustorului Stoian le reclamau.

Direcliul este o monedă exotică pentru spațiul românesc, unde a circulat în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Confecționată din argint, piesa numismatică a fost emisă de Spania pentru coloniile din America (1732-1823), fiind vehiculată sub denumirea de *columnata* (în românește „colonat" sau „stâlpar"), inspirată de reprezentarea coloanelor lui Hercules, care străjuiau stema Spaniei, de pe avers. A ajuns la noi prin intermediul turcilor, care o denumeau *direcliu* sau *derecliu* (< *direkli* = cu stâlpi). La 1826 era cotat la 8 ½ lei[4]. O atestare sugestivă este înregistrată la 14 ianuarie 1848, în *Noul curs monetar stabilit pe baza Raportului*

[3] Andreea Panait. *Catastiful negustorului Stoian…*, p. 23.

[4] H. Dj. Siruni. *Monetele turcești în Țările Române*. București: (Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. Seria Istorică, nr. 2), 1944, p. 22; O. Iliescu. Istoria monetei în România. Glosar numismatic. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2001. Nr. XIX, pp. 302-303; Idem. *The history of coins in Romania (cca. 1500 BC – 200 AD). Chronology – Bibliography – Glossary*. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2002, p. 116; Aurică Smaranda. *Mic lexicon de numismatică*. București: Oscar Print, 2006, p. 28.

Comisiunii; potrivit acestuia „colonatul ce-i zice și diricliu" este cotat la 14 lei sau 2 parale[5].

Apare o singură dată în fondul documentar consultat, într-o notă succintă din 10 septembrie 1825, care consemnează expedierea la Varna a 16 butoaie cu marfă, alături de o informare cu privire la prețul produselor și paritatea monedelor („*L-am înștiințat şi de prețurile mărfurilor şi pentru monedele # 23 ½ mari(?) 26 ½ diricle 10:18*").

Dodecar (< neogrecul *δωδεκάρια* = duzină / doisprezece) este numele grecesc dat în țările române monedei turcești *adliè (altunù)* = „aur de justiție", din aur, emisă în anul 1823 de către sultanul Mahmud al II-lea. În dreptul tugralei apărea inscripția *adli* (= just), aceasta fiind cea care a inspirat denumirea piesei. Avea valoarea de 12 piaștri; în anul 1824 era egală cu 12 lei vechi sau taleri[6]; la fel în anul 1827: *dodecariul* (sic!) = 12 lei[7]; de asemenea și în anul 1832[8] dar, în mod evident, era supusă variațiilor pieței; de exemplu, în 1836 avem atestat „un *dodecar drept lei 11*"[9]. A dispărut din circulație odată cu introducerea sistemului monetar național. Calitatea de monedă reală a *dodecarului* o ilustrează surse variate, de exemplu, o scrisoare din 16 decembrie 1824 cu privire expedierea a o mie de taleri în *dodecari*[10], sau *Veniturile raialei Turnu*, care arată că s-a trimis Vistieriei darea pe recolta viilor, în anul 1830, astfel: „1260 de taleri în 105 *dodecari*, 798 taleri în 76 ruble, 9 taleri în 4 sfanțigeri și 1.12 taleri în parale mărunte"[11]. Ca mai toate piesele din aur, a fost supusă procedeelor de falsificare, negustorii din Principate fiind atenționați în acest sens: „păzește-te de galbenii *dodecari*, că au ieșit calpi mulți, făcuți de greci, făcuți întocmai ca cei buni, atât că au preț numai de opt lei, având argint mult băgat întrânșii" (14 februarie 1825)[12]. În ciuda pericolelor, moneda continuă să fie atractivă pentru comercianți. Astfel, Casa Moscu primea, în anul 1826, de la partenerii din Constantinopol, *dodecari* în valoare de 40.000 groși, argumentând solicitarea „deoarece plata chiriilor pentru sarea din schele se face numai în *dodecari*"[13].

Apare o singură dată în fondul documentar consultat, în note succinte din 17 august, respectiv 12 septembrie 1825, care reține avansul (= „*care am luat la plecare*

---

5 În: *Buletinul Societății Numismatice Române*. 1924. An XIX. Nr. 51-52, p. 91.

6 H. Dj. Siruni, *Monetele turcești...*, p. 49; Alexandru Constantinescu. Dicționar istoric. Moneta în evul mediu românesc (partea I-a). În: *Studii și Articole de Istorie*, 1974. Nr. XXIX, p. 106; O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 304; Idem. *History of coins...*, p. 118; Aurică Smaranda. *Lexicon de numismatică...*, pp. 28-29.

7 N. Iorga. *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*. București, 1915, p. 306, doc. nr. CCCCXV.

8 *Analele Parlamentare ale României*. Tomul II. Obicinuita Obștească Adunare a Țării Românești. Legislatura I. Sesiunea I – 1831-1832. Bucuresci: 1892, p. 396.

9 Vezi „Tablă de venituri și cheltuielile casei centrale pe anul 1836". În: *Analele Parlamentare ale României*. Tomul VIII. Partea I. Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei. Legislatura II. Sesiunea I (VI) – 1837-1838. Bucuresci, 1897, p. 447 (tipărit eronat 427).

10 George Potra. *Petrache Poenaru, ctitor al învățământului în țara noastră (1799-1875)*. București: Editura Științifică, 1963, p. 35.

11 Mihail Popescu. Raiaua Turnul. Venituri și catarafie. În: *Revista Arhivelor*. 1939. Vol. III/2. Nr. 8, p. 259.

12 N. Iorga. *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni. Către casa de negoț sibiană Hagi Pop (= Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. VIII)*. București: 1906, p. 162. Vezi și George Potra. *Din Bucureștii de ieri*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1990, p. 245.

13 Dumitru Limona. *Negustorii „greci" și arhivele lor comerciale*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2016, p. 333.

de la dumnealui") în valoare de 1529 dodecari – echivalați în 18348 lei, respectiv suma de 500 dodecari – echivalați în 6000 lei (prin urmare, un dodecar = 12 lei).

Funduc / Funducliu (< turcescul *funduk* = alună) este numele unei monede reale, din aur, emise între anii 1766-1807. Denumirea a fost inspirată de decorul granulat, figurat împrejurul piesei. Cursul acesteia a fost influențat de devalorizarea sistemului monetar otoman din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, suferind scăderi importante ale titlului[14]; în ciuda unor emisiuni mai reduse în comparație cu alte specii monetare turcești din aur, aparent a cunoscut o mai bună circulație în prima parte a secolului al XIX-lea, realitate pusă pe seama conținutului de metal prețios sau a speculei cu monedă din aur otomană[15]. În anul 1819 valora 11 lei.

Apare o singură dată în fondul documentar consultat, într-o însemnare din 1 februarie 1844, relativă la zapisul de închiriere a unei prăvălii către Chir Atanasachi, „*nepotul nostru*", pentru 600 de lei anual, pentru care a primit avansul de 51 lei, și ulterior „*am primit 2 icusari și un fandac - groși – 49:21*", prin urmare piese din aur a căror valoare este echivalată după cum se vede.

Groșul (< germanul *groschen*, polonezul *grosz*, olandezul *groten*) este bine-cunoscut în spațiul românesc încă din secolele XIV-XV, fiind una dintre vechile monede din argint cu largă circulație la nivel european, ca emisiuni ale unor state, orașe sau autorități diverse. Între echivalențele utilizate în zona noastră de interes este atestată aceea a groșului austriac de trei creițari sau cinci dinari sau 1/20 dintr-un taler, a groșului unguresc de șase sau opt dinari, a celui polonez de 1/100 dintr-un zlot. Pe parcursul secolelor XV-XIX groșul a devenit în Moldova unitate metrologică, circulând în paralel și ca monedă reală până la introducerea sistemului monetar național[16].

Este unul dintre numele de monede frecvent amintite în *Catastiful* negustorului Stoian (37 atestări). Din păcate, nu avem, în niciun caz, discriminată denumirea pentru a ști cu exactitate la ce emisiune se referă. Apare deopotrivă în consemnările de plăți efectuate, în cele legate de sumele încasate pentru chirii. Caracterul de monedă de cont apare în contexte din anul 1844, când doi icosari și un funduc sunt echivalați cu 49:21 groși (1 februarie), sau cinci ruble valorând 55 de groși (3 februarie).

Icosar / icușar / icoșar este un nume intrat în limba română din neogrecul < *είκοσάρι* (derivat din *eikosi* = 20) pentru a desemna o monedă otomană din aur care valora 20 de piaștri, emisă între anii 1822-1838[17]. Sigur că valoarea sa va fi variabilă și uneori chiar și calitatea aurului. Vistieria Țării Românești avea unele suspiciuni legate de titlul icosarilor din aur, drept pentru care trimite, în 16 iulie

[14] Vezi M. N. Popa. *La circulation monétaire et l'évolution des prix en Valachie (1774-1831).* Bucarest: Association Internationale d'études du sud-est européen, 1978, p. 86.

[15] Vezi E. Limona, D. Limona. Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. În: *Studii și Materiale de Istorie*. 1960. Nr. IV, pp. 525-564.

[16] Alexandru Constantinescu. Dicționar istoric. Moneta în evul mediu românesc (partea II-a). În: *Studii și Articole de Istorie*. 1975. Nr. XXX-XXXI, p. 178; O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 306; O. Iliescu. *History of coins...*, p. 121; A. Smaranda. *Lexicon de numismatică*, p. 41.

[17] Al. Constantinescu. *Dicționar istoric. Moneta în evul mediu românesc* (partea II-a)..., p. 179; O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 307; O. Iliescu. *History of coins...*, p. 122; Al. Smaranda. *Lexicon de numismatică...*, p. 45.

1836, la Brăila, două monede spre a le fi verificat conținutul de metal prețios, în laboratorul doctorului Constantin Hepites[18]. Existența unor monede false pe piață era cunoscută și populației de rând. Sugestiv este exemplul: „Acesta se duce la pat, scoate de sub perină o pungă de mătase verde, iar dintr-ensa un *icosar* și i-l pune în mână. Baboiu se uită la *icosar*, îl întoarce, iar se uită, apoi ridicând ochii la cel care i-l dase dice: – Dacă mi-ai fi dat un firfiric, nu mai stam la îndoială; dar când îmi dai un *icosar*, am tot dreptul a te întreba: Calp este?”[19]. Anul 1848-1849, atât de complicat pentru Țările Române, inclusiv din punctul de vedere al tranzacțiilor, a reclamat din partea autorităților intervenții (sau încercări) în vederea reglementării cursurilor unor monede, fie că este vorba despre piese reale sau de cont[20]. Din documentația bogată ce s-a păstrat aflăm că s-a hotărât să se facă o excepție în ceea ce privește *icosarul* de aur și cel de argint, care să fie considerați ca monede convenționale, având cursul forțat de lei 12, parale 30. Această excepție se referea doar la trupele turcești și, desigur, pe durata prezenței lor în Principat. Dincolo de complicațiile reale pe care le va genera prevederea, cursul „afișat” [*Lista arătătoare de restatornicirea cursului monedelor*] la 11 ianuarie 1848 reține prezența *icosarului* nou de aur, care „drept la cumpănă” valora 12 lei și 10 parale, în vreme ce *icosarul* vechi de aur „drept la cumpănă” valora 14 lei și 2 parale[21]. În aceeași listă, în mod surprinzător, *icosarul* din argint este „cotat” la exact aceeași valoare cu icosarul nou din aur!

În cadrul fondului documentar de care ne-am ocupat este atestat exclusiv la nivelul anului 1844 și se referă la plata arvunii unor chirii, exprimată în *icosari noi*. Prin intermediul acestora, reținem paritatea „4 icusari noi câte lei 12:30 = lei 51” (sic!).

Leul este un nume dat în spațiul românesc, în secolele XVII-XVIII, talerului olandez. Pe reversul acestei emisiuni numismatice din argint este figurat un leu ridicat în două labe, reprezentare care a inspirat denumirile de *taleri leonis, louwendaalders, löwenthaleri, taleri-lei* sau, mai simplu, *lei*. O vreme, în paralel cu moneda reală, de o mare diversitate (vezi lei-șalăi, lei-zloți, lei-potronici, lei-taleri etc.), al cărui caracter este exprimat uneori documentar sub formula „*leu bătut*”[22], de pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, *leul* a devenit în Moldova și Țara Românească „unitate metrologică”, divizată în 40 de parale sau un piastru, funcționând ca atare și după Unirea Principatelor[23]. În prima jumătate a secolului al XIX-lea – așa cum

---

18 Gh. T. Marinescu. *Documente privitoare la Brăila*. vol. I (colecție îngrijită de...). Brăila, 1929, pp. 29-30.

19 Grigorie H. Grandea. *Vlăsia sau Ciocoii noi*. București, 1887, p. 24.

20 Toate acestea discutate pe larg la C. Moisil. Problema monetară în Țara Românească în anii 1848-1849. În: *Buletinul Societății Numismatice Române*. 1924. Anul XIX. Nr. 51-52, iulie-decembrie, pp. 60-95.

21 Pentru valoarea *icosarilor vechi* și, respectiv *icosarilor noi*, vezi și rubrica „Prețul Monedilor”. În. *Mercur. Jurnal Comercial al Portului Brăilei*. 1840, miercuri 20 martie, anul I, nr. 3, p. 7; *Ibidem*. 1840, miercuri 25 martie, anul I, nr. 4, p. 10; *Ibidem*. 1840, miercuri 1 mai, anul I, nr. 9, p. 31; *Ibidem*. 1840, miercuri 15 mai, anul I, nr. 13, p. 47 etc.

22 Vezi, de exemplu, Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privitoare la istoria românilor*. XV. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu), publicate după copiile Academiei Române de Nicolae Iorga. Partea a II-a (1601-1825). București, 1913, p. 783.

23 G. Zane. Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute. În: *Cercetări Istorice*, 1928. Anul IV. Nr. 1, pp. 29-35; Al. Constantinescu. *Dicționar istoric. Moneta în evul mediu românesc* (partea II-a)..., pp. 179-180; O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 307; A. Smaranda. *Lexicon de numismatică...*, pp. 48-49.

rezultă și din fondul documentar pe care l-am analizat – prețurile mărfurilor și serviciilor, respectiv socotelile de pe piața internă erau exprimate cu ajutorul leului de calcul, dar plata efectivă se realiza cu numerar de diverse proveniențe. Acesta va fi ulterior supus unor încercări de reglementare oficială – chiar antagonice –, dar care lasă să se întrevadă elocvent caracterul său „virtual": de exemplu, dacă domnul Moldovei Mihail Sturza decide în anul 1836 ca „toate socotelile scrise sau verbale să se facă fără a se pomeni numele de *leu*", în anul 1852, de comun acord, Vistieriile din Principate hotărăsc că „monedele ce se întrebuințează în țară [...] vor fi mărginite la un singur curs, rostit în *lei*"[24].

Este cel mai atestat nume de monedă din *Catastiful* negustorului Stoian, fapt cu totul de înțeles, dacă avem în vedere caracterul său de etalon, cele mai multe dintre valori fiind echivalate prin intermediul acesteia. Spre exemplu, facturile înregistrate (de fapt, liste de cheltuieli) au primit o coloană specială de totaluri, exprimate în lei. Nu lipsesc totuși sursele care arată și caracterul real al monedei, precum in exemplele reiterate deja.

Mariaș (< maghiarul *máriás*, polonezul *mariasz*) este denumirea dată în Transilvania monedei din argint de 17 creițari, emisă în anii 1751-1764 de Maria Theresia pentru Ungaria. Reprezentarea de pe avers a Maicii Domnului cu pruncul („Mariengroschen") a inspirat denumirea populară. În anul 1775 mariașul valora 10 parale, iar în anul 1815 va urca la 20 de parale[25]. După decretul lui Francisc I din 17 septembrie 1807, monedele de 17 (mariași) și 7 (pitaci) creițari au fost retrase din circulație și retopite, dar după patru săptămâni au fost din nou acceptate la casieriile aeriale cu valoarea inițială, iar mai târziu ca monede de 15 și, respectiv șase creițari. Procesul îndepărtării lor a durat mulți ani; dovadă a prezenței lor pe piață este faptul că, în anul 1825 (*nota bene*, anul atestării mariașului în *Catastif*), evreul Spinvieh venea din Transilvania în Bucovina, spre a cumpăra aceste monede din argint, la prețuri reduse, pentru monetărie[26].

Această denumire este atestată o singură dată în fondul documentar pe care l-am discutat, într-o notă succintă din 10 septembrie 1825, care consemnează expedierea la Varna a 16 butoaie cu marfă, alături de o informare cu privire la prețul produselor și paritatea monedelor („*L-am înștiințat și de prețurile mărfurilor și pentru monedele # 23 ½ mari(?) 26 ½ diricle 10:18*").

Paraua[27] (< turcescul *parà*) era o monedă de origine egipteană, preluată de Imperiul Otoman după cucerirea statului mameluc de către Selim I (1512-1520). Apare și pe piața românească în secolul al XVII-lea și se va menține până la introducerea sistemului monetar național (1867), ca subdiviziune a leului de calcul[28].

---

[24] Pentru trimiteri la surse și discuții detaliate vezi Maria Cojocărescu. Contribuții la studiul circulației leului ca monedă de calcul în sec. XVIII-XIX. În: *București. Materiale de Istorie și Muzeografie*. 1971. Nr. VIII, p. 257.

[25] O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 308; O. Iliescu, *History of coins...*. p. 124; A. Smaranda. *Lexicon de numismatică...*, p. 52.

[26] Alexander Oguy. Circulația monetară și denumirile monetare în Bucovina, între anii 1770-1840. În: *Analele Bucovinei*. 2007. Anul XIV. Nr. 2, p. 555.

[27] Vezi C. Croitoru. Contribuții la istoria lexicului monetar românesc: nume de monede turcești care au circulat în zona Dunării de Jos (I). Paraua. În: *Analele Brăilei*. 2019. Anul XIX. Nr. 19, pp. 287-304.

[28] Dragoș Ungureanu. Monedele aflate în circulație în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea – putere de achiziție și cursuri de schimb. În: *Cercetări Numismatice*. 2003-2004. Nr. IX-XI, p. 460.

Cariera sa internațională a început însă în timpul lui Ahmed al III-lea (1703-1730), când a fost adoptată la nivel central și impusă în întreg imperiul, astfel că avea să se bată, pentru prima oară după cucerirea Egiptului, concomitent, atât la Cairo, cât și, mai ales, la Istanbul[29]. Evident, piesele numismatice au fost supuse unor modificări stilistice, traduse, în special, prin înlocuirea legendei tradiționale de pe avers cu *tuğrâ*-ua sultanului. Paraua emisă în vremea sultanului Ahmed al III-lea avea un conținut ridicat de argint și o greutate brută de până la 0,69 grame[30], fapt ce explică, parțial, circulația sa îndelungată, până la începutul secolului al XIX-lea și, desigur, tezaurizarea. Astfel, apare în componența a numeroase tezaure și frecvente descoperiri izolate[31], semnalate relativ uniform în tot spaţiul geografic aferent provinciilor românești, ca o dovadă și a numărului mare de piese puse în circulație, a popularității de care se bucura, și a prezenţei efective în cadrul tranzacțiilor de tot soiul, reflectate, în egală măsură, în documentele de epocă. Nu în ultimul rând, din aceleași considerente enunțate, au apărut și falsurile...[32]. Vehicularea sa îndelungată pe piaţă și utilizarea ulterioară ca monedă de calcul a lăsat urme și în vocabularul monetar, unde apare, drept una dintre cele mai bine atestate piese numismatice. Probabil că cea mai elocventă înregistrare, în acest sens, ce confirmă faptul că moneda reală era bine cunoscută vorbitorilor, apare în versul: „De când n-am văzut *paraua*, / I-am uitat cum e turaua”[33] (sic!).

Este numele de monedă care, în *Catastiful* negustorului Stoian, pe criteriul frecvenței, apare pe locul secund. Ca și în cazul leului, vorbim despre caracterul dual al acesteia, monedă reală, respectiv monedă de cont. Evident, paraua domină „*Facturile de târguieli din Țarigrad*”, fie că vorbim despre prețul produselor achiziționate, al ambalajelor sau al serviciilor furnizate (transport, cântar sau vama, poșta). Dincolo de toate acestea, paraua este expresivă pentru valoarea unor produse, să le spunem exotice, care din această perspectivă erau, fără îndoială, căutate și apreciate pe piața românească, precum: condimente (anason, chimion, cuișoare, ienibahar, piper, scorțișoară), fructe (măsline, smochine, stafide), semințe (fistic, migdale) ori produse (maia, rahat, untdelemn).

Rubla (< rusescul *rubl*) era o monedă din argint, unitate a sistemului monetar rusesc, emisă începând încă din secolul al XIII-lea. Din anul 1704, Petru I bate rublă cu greutatea de 27,30 grame și titlu de 970 ‰, divizată în 100 copeici sau 10 cervoneți. Pe piața românească rubla a început să apară mai frecvent după impunerea Rusiei ca mare putere (urmare a victoriei de la Poltava), dar mai ales după campania din 1711 (vezi aserțiunea lui Ion Neculce, potrivit căreia Petru i-ar fi oferit domnitorului Cantemir „câteva mii de ruble bani de argint tot copeice”). Nu este foarte prezentă între nominalurile atestate documentar, dar este posibil ca,

---

29 Aurel Vîlcu. *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687-1807*. Brăila: Editura Istros, 2009, p. 210.

30 Cüneyt Ölçer. *Darphane müzesi. Osmanli Madeni Paralari Kataloğu*. Istanbul, 1985, pp. 59-60.

31 Mai recent vezi A. Vîlcu. *Moneda otomană...*, *passim*.

32 Vezi, de exemplu, I. Isvoranu, A. Vîlcu. Un depozit de falsuri după monedele otomane din vremea lui Mustafa III descoperit la București, sectorul „Curtea Veche”. În: *Buletinul Societății Numismatice Române*. 1998-2003. Nr. 92-97, pp. 227-230; A. Vîlcu. Circulația falsurilor după moneda otomană din secolul al XVIII-lea în Țara Românească. În: C. Luca, I. Cândea (eds.). *Studia varia in honorem professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*. București-Brăila: Editura Istros, 2009, pp. 631-641.

33 Anton Pann. *Culegere de proverburi sau Povestea vorbei (de prin lume adunate și iarăși la lume date)*. I. București: f.a. (ediția Gh. Adamescu), p. 17 (*Povestea ăluia*).

datorită asemănării sale cu talerul, aceasta să apară în diverse surse sub numele de „leu". În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în spațiul românesc, erau vehiculate rubla veche și rubla nouă, evaluate la 10-10,20 lei de calcul[34].

Această denumire este atestată o singură dată în fondul documentar analizat, la 3 februarie 1844, când arvuna unei chirii este plătită cu cinci ruble, echivalentul a 55 groși.

Talerul (< germanul *thaler*) era o monedă din argint, bătută undeva în deceniul trei al veacului al XVI-lea, denumită inițial *Joachimsthaler* (după locul emisiunii – Joachimstal), apoi, prin prescurtare, *thaler*. Termenul s-a impus la scară continentală, pentru a desemna variate piese numismatice care au avut ca model emisiunea inițială (mai populari fiind talerii olandezi – *löwenthaleri*, vezi *supra*). Documentele epocii nu fac distincție între diversele specii de taleri, folosind această denumire generică pentru toate monedele mari de argint din această clasă[35]. Talerii-leu, deși au intrat în circulație în spațiul românesc pe la finele secolului al XVI-lea, dar s-au impus ca monedă de schimb, atingând apogeul în timpul domniei lui Matei Basarab, când, în mod sugestiv, a fost introdus „birul talerului"[36], funcționarii însărcinați cu strângerea acestuia fiind denumiți „leuași" sau „talerași"[37]. A circulat ca monedă foarte apreciată, susținând tranzacțiile interne și externe, plata tributului etc., pentru secolele XVII-XVIII, împreună cu ughiul, a constituit baza sistemului monetar de calcul utilizat de Vistierie[38].

Numele acesta de monedă este bine atestat în *Catastiful* negustorului Stoian. Apare în ambele ipostaze, ca etalon de calcul și ca monedă de plată, din păcate, în această ultimă ipostază fără vreun atribut discriminatoriu care să ne ajute să înțelegem la care specie de taler se referă. În marea lor majoritate, chiriile prăvăliilor închiriate sunt exprimate și plătite în aceeași monedă, precum în exemplul „*chiria pe un an drept taleri 200 şi am primit chiria înainte pe șase luni adică până la Sfântul Gheorghe taleri 100 după cum scrie şi la zapis*" (26 octombrie 1834). Mai rar, plata calculată în lei este plătită în taleri, așa cum se întâmplă, de pildă, la 19 aprilie 1836 când „*chiria întru un an drept taleri 180, lei şi am primit acuș înainte pe șase luni chiria taleri 90*" și mai puțin frecvente fiind cazurile în care suma de primit este calculată „drept" taleri și plătită în lei, precum se întâmplă la 23 aprilie 1837: „*am închiriat cârciuma, care o am la Ulița Târgoviște [...] taleri 575 și am primit acuș înainte chiria pe un an lei 575*".

---

34 O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 311; O. Iliescu, *History of coins...*, p. 127; A. Smaranda. *Lexicon de numismatică...*, p. 68.

35 O. Iliescu. *Istoria monetei în România...*, p. 312; O. Iliescu. *History of coins...*, p. 130; A. Smaranda. *Lexicon de numismatică...*, p. 78-80.

36 D. Mioc. Reforma fiscală din vremea lui Matei Basarab. În: *Studii*. 1959. Anul XII. Nr. 2, pp. 53-83; N. Stoicescu. *Matei Basarab*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988, pp. 61, 70, 171.

37 *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului. Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România*, vol. III (1653-1675). București: 1968, p. 62, doc. nr. 189; p. 308, doc. nr. 1425; p. 91, doc. nr. 332; p. 438, doc. nr. 2084, pp. 514-515, doc. nr. 2486.

38 D. Ungureanu. *Monedele aflate în circulație în Țara Românească...*, p. 458.

Concluzii

Catastiful negustorului Stoian constituie un fond documentar eterogen, dens, extins pe 83 de pagini. Din punct de vedere cronologic, acesta surprinde intervalul cuprins între anii 1824-1844, așadar, două decenii din jumătatea primei părți a veacului al XIX-lea. Tematic, firește, majoritatea referințelor au un caracter comercial, fie că este vorba despre tranzacții funciare – în marea lor majoritate, închirieri de prăvălii sau cârciumi, fie importul unor produse exotice[39], achiziționate din Țarigrad, Varna sau Brașov. Fondul documentar reține adevărate repertorii de mărfuri și servicii (în special, de ambalare, manipulare, expediție, vamă), prețuri, monede, nume ale corespondenților – parteneri sau comisionari, nume de chiriași – uneori detaliați etnic sau profesional, descrierea dughenelor. Dintre toate acestea, în intervenția de față ne-au preocupat numele de monede.

Cum am arătat, pe parcursul manuscrisului am întâlnit 10 astfel de denumiri, fapt absolut firesc pentru circulația financiară din Principate, la momentul cronologic expus, când, în lipsa unui sistem monetar propriu, relațiile comerciale erau susținute de prezența unor unități variate, care necesitau echivalarea în monede de cont, la rândul lor, reale sau nu. Tipul tranzacțiilor și paritatea banilor sunt circumscrise epocii, putând fi completate și cu alte surse, unele dintre ele fiind deja amintite pe parcursul discuției noastre. Dată fiind perioada îndelungată de circulație a banilor – între care, pentru cei confecționați din aur și argint trebuie avut în vedere și fenomenul de „tezaurizare", chiar și după încetarea „baterii" lor sau anumite interdicții oficiale de vehiculare –, trebuie să reținem că realitățile surprinse de *Catastiful* negustorului Stoian depășesc limita cronologică a celor două decenii de consemnări, ceea ce ilustrează, o dată în plus, importanța sa.

[39] Între acestea, pentru categoria de bunuri „farmaceutice", un produs reiterat de trei ori în cadrul facturii nr. 8 („*dughinici mari turiace la 24 lei / dughinici mici turiace a 18 lei / dughinici mici turiace toate*"), neidentificat la prima editare a fondului, ar putea fi „elixirul" cunoscut sub denumirea de teriac, inițial preparat de farmaciile din Veneția, apoi în orașele din Franța, Spania sau Imperiul Otoman, pentru care, nu rareori, ambalajul original (capacele) fiind falsificat. Pentru discuții generale și unele descoperiri arheologice relevante în acest sens, vezi I. Cândea. Alcuni coperchi in piombo appartenuti a capsule di terica veneziana e conservati nel Museo di Brăila. În: C. Luca, G. Masi (eds.). *L'Europa Centro-Orientale e la Peninsola italiane: quattro secoli di rapporti e influssi intercosi tra Stati e civiltá (1300-1700)*. Brăila-Venezia: 2007, pp. 323-335; Gabriel Custurea. Capsule de teriac descoperite în Dobrogea. În: *Pontica*. 2008. Nr. 41, pp. 415-418; Idem. Două noi capace de teriac descoperite pe teritoriul Dobrogei. În: *Pontica*. 2019. Nr. 52. Supplementum VI, pp. 431-443; E. Paraschiv-Grigore. Theriac Lids from the National History Museum of Romania Collections. În: *Cercetări Numismatice*. 2017-2018. Nr. 23-24, pp. 137-142 etc.

Fig. 1. *Catastiful* negustorului Stoian. Coperta.

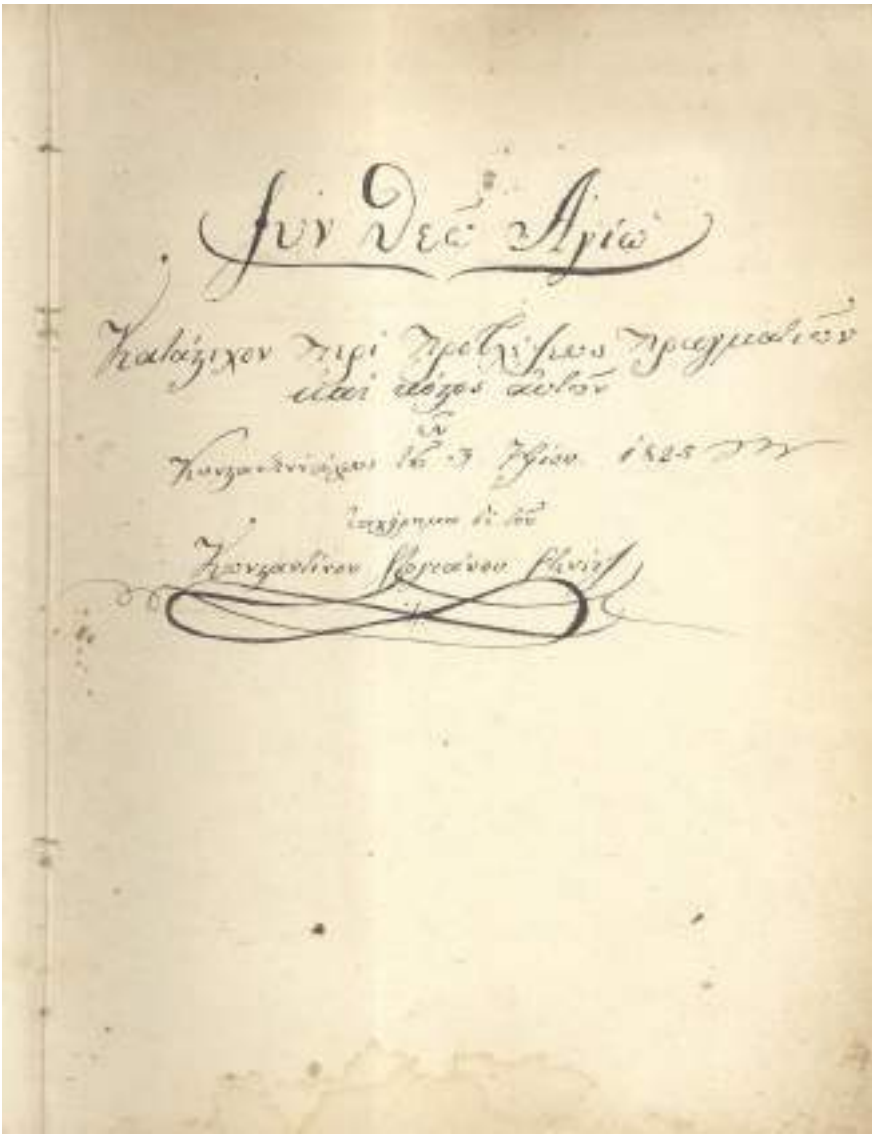

Fig. 2. *Catastiful* negustorului Stoian. Pagina 1.

Fig. 3. *Catastiful* negustorului Stoian. Factura 1.

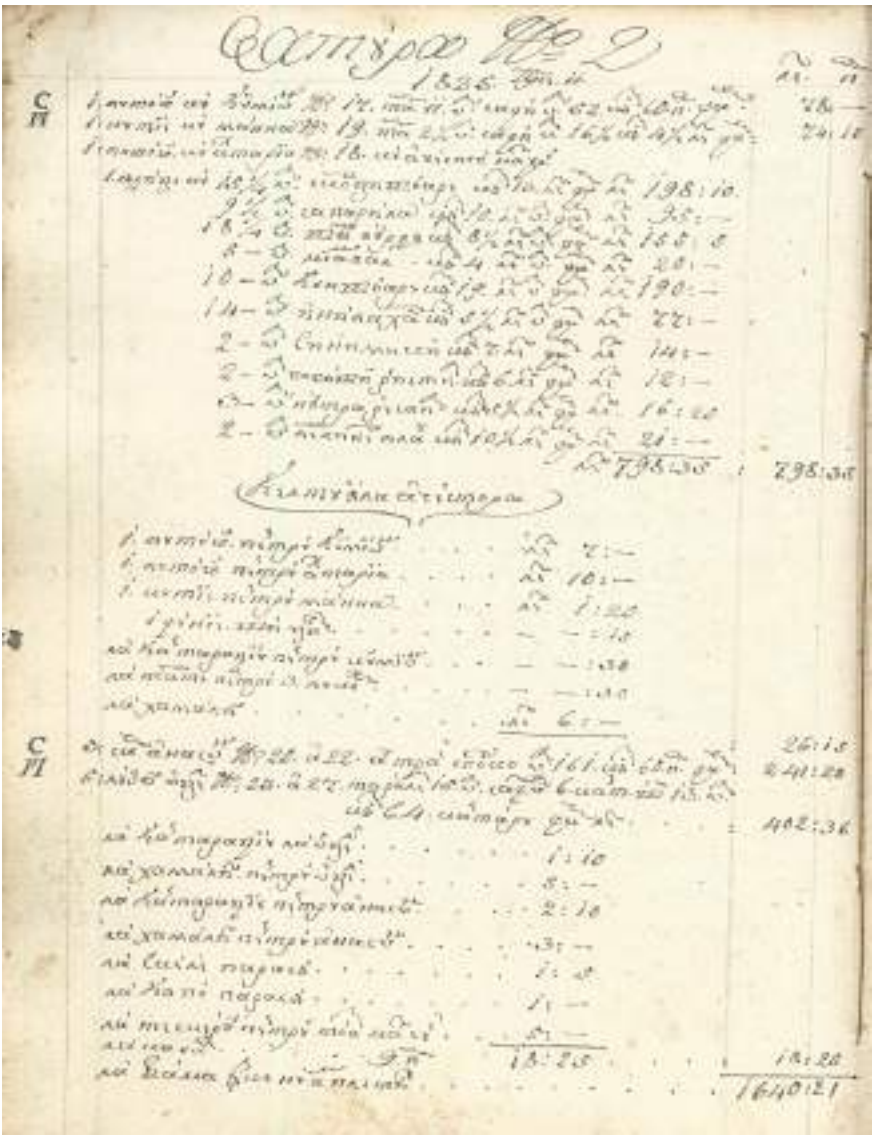

Fig. 4. *Catastiful* negustorului Stoian. Factura 2.

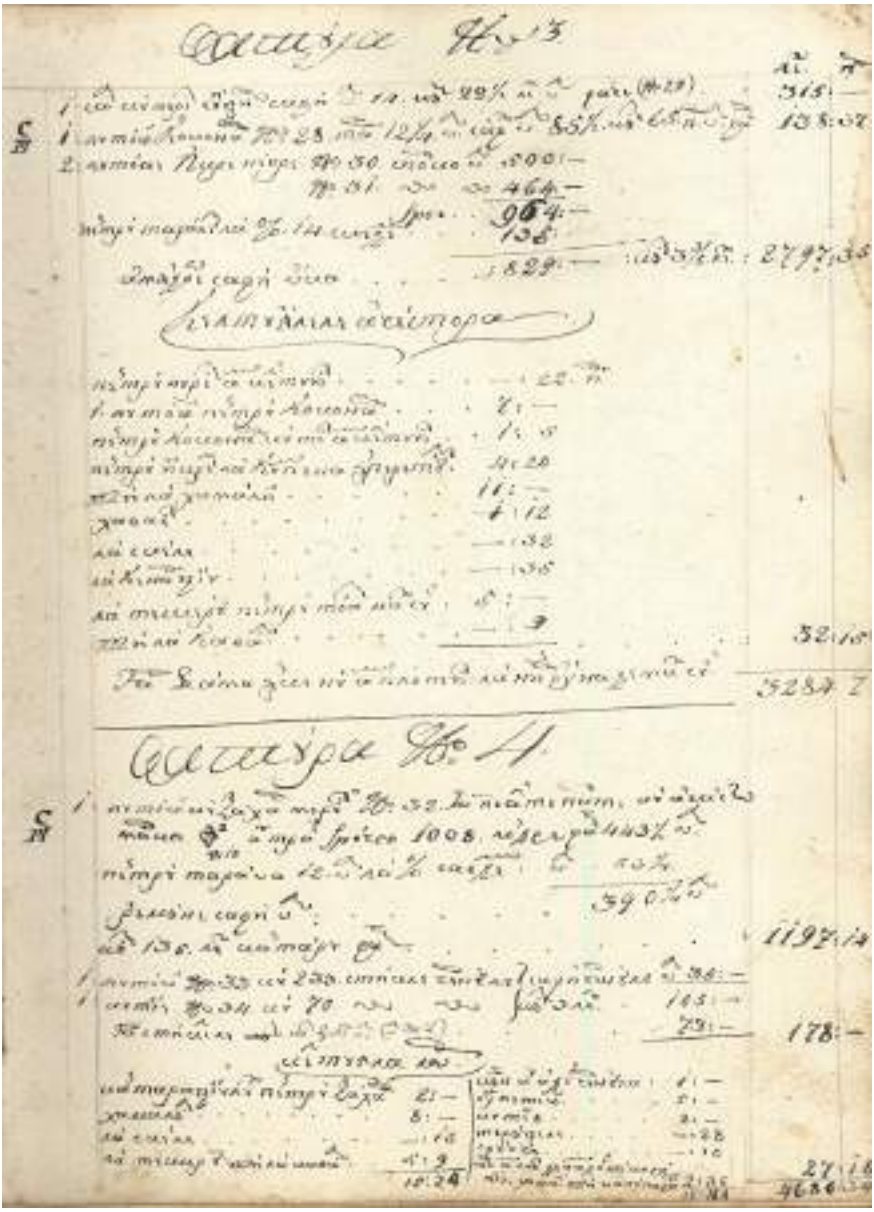

Fig. 5. *Catastiful* negustorului Stoian. Factura 3.